

Những tạo hình tiêu biểu về hình tượng Mặt trời trong mỹ thuật cổ người Việt

ĐẶNG THỊ HUỆ

Khi nói tới hình mặt trời, người ta dễ liên tưởng tới đó là biểu tượng riêng của cư dân thuộc nền văn minh sa mạc. Nhưng ở Việt Nam, trong trang trí mỹ thuật truyền thống Việt, hình mặt trời xuất hiện với nhiều hình thức khác nhau.

Hình mặt trời có cánh: Trên mặt trống đồng ở văn hoá Đông Sơn, chiếm vị trí trung tâm, nhiều cánh nhọn, dài (từ 6 tới 16 cánh) các cánh toả đều ra xung quanh, chen ở các góc khuyết của các cánh là hình trái tim bỏ đôi, tuy có nhiều kiến giải khác nhau về ý nghĩa của hình này, nhưng với tạo hình này cho ta thấy cánh mặt trời và hình trái tim bỏ đôi có tư cách là cặp âm dương đối đãi.

Hình mặt trời được tạo bởi các hoa văn dấu hỏi: Hình mặt trời này được biểu hiện nhiều dạng, cụ thể như hình tượng của các văn dấu hỏi có chung một gốc rồi toả đều các phần xoắn ra xung quanh (thường từ ba tới năm vân xoắn, ở chùa Phật Tích Bắc Ninh - thế kỷ XI).

Hình mặt trời được tạo bởi các hoa văn vòng tròn đồng tâm: Hình mặt trời này được tạo bởi các vòng tròn nhỏ đồng tâm, ở giữa có một chấm nổi (đường kính vòng tròn xấp xỉ 10mm, của chấm nổi xấp xỉ 1mm) trên chuông chùa Thanh Mai -

Thanh Oai - Hà Tây.

Hình mặt trời được mô phỏng bằng chu kỳ: Theo bảng “phả hệ mặt trời” của Deschlette thì hình chữ nằm ngang cũng là hình tượng mặt trời. Hình chữ S nằm ngang này cho ta liên tưởng đến sự không miêu tả theo hình thức mặt trời mà nó mô phỏng chu kỳ mọc và lặn của mặt trời Tuy nhiên, vân chữ S nằm ngang vẫn được nghĩ nhiều hơn tới tia chớp, gắn với mưa hay nhịp mùa...

Hình mặt trời được ẩn dụ bằng hoa cúc nhiều tia: Cũng vào các thời này (nhất là thời Lý và thời Trần) mặt trời còn được nghĩ là hoá thân thành một dạng hoa cúc cách điệu nào thường ở trung tâm các ô hoa dây hay giữa lòng cánh sen, với trung tâm là một ô tròn bao quanh gồm nhiều ô tròn khác nhỏ hơn (tượng cho cánh hoa). Vào thế kỷ XIV - XVII và về sau, hoa cúc ở nhiều bố cục đã chiếm vị trí của mặt trời tròn (như rồng châu hoa cúc...đình Sơn Đồng (Hà Tây) đình làng Đình Bảng (Bắc Ninh) đền Tam Lang (Can Lộc, Hà Tĩnh).

Hình mặt trời tròn: Trở lại dạng mặt trời tròn, lần đầu tiên chúng ta gặp đôi rồng đuối nhau trên một thớt trong ở trần tầng một tháp Phổ Minh (Nam Định),

chúng cùng quay đầu châu vào trung tâm, ở giữa trung tâm là một vành tròn để nhận ra là mặt trời. Từ đây, mặt trời là đĩa tròn được dần dần khẳng định. Bước qua đời Lê Sơ, thế kỷ XV và phần nào cả đầu thế kỷ XVI, chúng ta đã gặp một dạng mặt trời đơn giản hình ô van có mây cuộn bao quanh (bia Văn Miếu - Hà Nội). Rồi sau đó, chủ yếu là mặt trời trong có rồng châu.

Hình mặt trời ẩn dụ qua hình chú bé cưỡi hươu: Đôi khi hình thức này cũng diễn ra dưới những dạng đặc biệt, để nói lên ý tưởng mệnh mông ngang tâm trời đất của người xưa, có thể dẫn chứng ra một điển hình ở chùa Cự Trữ. Trên một mảng chạm thủng có đôi rồng vây mặt châu vào một hợp thể gồm chú bé cưỡi trên đội mũ kiêu tỳ lư (có người nói là vương miện) ngồi trên lưng con hươu, chân hươu khuyu xuống, đầu quay nhìn lại phía sau. Trong tâm thức cổ truyền của cư dân vùng đồng cỏ, khi con vật có bộ lông màu lửa này lướt chạy, người ta nghĩ nó như biểu tượng của ánh sáng, dần dần nó được coi như một linh vật cõng mặt trời chuyển động. Mặt khác, trong tạo hình vị trí này thường của mặt trời hay hoa cúc, bằng đối sánh, chúng ta có thể liên tưởng đây là một biểu tượng của mặt trời.

Hình mặt trời tròn: Ngoài ra, qua dấu vết nghệ thuật ở Tây Nguyên và trên nghệ thuật của các dân tộc người thiểu số phía Bắc, chúng ta cũng còn tìm được nhiều biểu tượng khác của mặt trời, đó là hình vuông được chia làm tám tam giác bằng nhau theo các đường kẻ tâm, cứ một ô đậm lại một ô nhạt. Rồi hoa tám cánh hình kỷ hà... Và thông thường, đồ án

trang trí nào có tâm đầu thì dễ là hình tượng của nguồn phát sáng hay mặt trời (chữ Vạn của nhà Phật là một ví dụ).

Như vậy, trong nhận thức của người Việt là cư dân nông nghiệp lúa nước mà hoạt động chủ yếu dựa theo lịch pháp mặt trăng. Thế nhưng mặt trời vẫn có những vị trí nhất định trong tâm thức người Việt, ý nghĩa mặt trời tượng trưng cho nguồn sinh lực làm trưởng thành vạn vật trong chu kỳ (Sinh - Xuân, Trưởng - Hạ, Suy - Thu, Tàng - Đông), là chu kỳ vận hành của mùa, thời tiết, ngày và đêm, âm và dương, hình ảnh mặt trời là đề tài hằng xuyên trong trang trí mỹ thuật truyền thống người Việt với nhiều dạng tạo hình khác nhau bởi các hoa văn khác nhau mà trong bài báo này chúng tôi đã ghi chép một cách sơ bộ. /.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Trần Lâm Biên (2001), *Trang trí trong mỹ thuật truyền thống của người Việt*, Nxb. Mỹ thuật, Hà Nội.
2. Trần Lâm Biên (2003), *Chùa Việt*, Nxb. Văn hóa thông tin, Hà Nội.
3. Trần Lâm Biên, Chu Quang Trứ (1975), *Nghệ thuật chạm khắc cổ Việt Nam* (qua các bản rập), Viện nghệ thuật - Bộ văn hóa.
4. Nguyễn Du Chi (2003), *Hoa văn Việt Nam*, Trường Đại học Mỹ thuật Hà Nội, Viện Mỹ thuật.
5. Phan Cẩm Thượng (1997), *Điều khắc cổ Việt Nam*, Nxb. Mỹ thuật, Hà Nội
6. Chu Quang Trứ (1998), *Mỹ thuật Lý - Trần, mỹ thuật Phật giáo*, Nxb. Thuận Hoá, Huế.